

MICHAEL ASDERIS

26 Aralık 1950'de İstanbul'da doğdu. Eğitim hayatına Feriköy Rum İlkokulu'nda başladı ancak babasının 1964'te Türkiye'den sürgün edilmesiyle Sankt Georg Avusturya Lisesi'ndeki eğitimini tamamlayamadı. Ailesiyle birlikte aynı yıl Almanya'nın Frankfurt şehrine yerleşti. Frankfurt'ta Abitur diplomasını aldıktan sonra, yine aynı şehirde İşletme okudu. Zamanla şirket denetimi ve vergi danışmanlığı alanında uzmanlaştı ve bu alanda uluslararası bir şirketin kurucu ortaklarından biri haline geldi. 1979'da evlendi, iki çocuk ve iki torun sahibi oldu. Aile hikâyesini anlattığı *Dersaadet* yazarın ilk kitabıdır.

u s u l g e r e ğ i

Bu kitap ilk olarak 2018 yılında *Das Tor zur Glückseligkeit: Migration, Heimat, Vertreibung – die Geschichte einer Istanbul Familie* [Mutluluğun Kapısı: Göç, Vatan, Sürgün – İstanbullu bir Ailenin Hikâyesi] adıyla Almanya’da, binooki yayıncılık tarafından yayımlandı.

Kitap, baba tarafından Rum, anne tarafından yarı Ermeni yarı İtalyan Michael Asderis’in aile tarihini anlatırken, 19-20. yüzyıl Osmanlı toplumu ve İstanbul’una dair bir bakış sunmakla birlikte Kıbrıs Sorunu sonrasında İstanbullu Rumların Türkiye’den kovulmasıyla sonuçlanan sürece de tanıklık etmektedir. Dipnotlarda Almanca orijinal metinde esas alınan format korundu.

Türkçe yazımda Ömer Asım Aksoy’un *Ana Yazım Kılavuzu* (Epsilon Yay.) temel alındı, Necmiye Alpay’ın *Türkçe Sorunları Kılavuzu*’ndan (Metis Yay.) yardımcı kaynak olarak yararlanıldı.

y a y ı n c ı n ı n n o t u

DERSAADET

Aras Yayıncılık
İstiklal Caddesi, Hıdivyal Palas 231 Kat 1
34430 Tünel, Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 252 65 18 - 243 06 02
info@arasyayincilik.com
www.arasyayincilik.com
Sertifika No: 44967

ARAS - UŖUU 294

Dersaadet
Das Tor Zur Glückseligkeit
Michael Asderis

Çeviri
Zeynep Taşkın

Editör
Nazan Maksudyan

Yayıma Hazırlayan
Lora Sarı

Son Okuma
Betül Bakırcı

Kapak Tasarımı
Melisa Arsenyan

© Aras Yayıncılık, 2023
ISBN 9786257460330

Baskı ve Cilt
Sena Ofset, 2. Matbaacılar Sitesi 4NB7-9-11 Topkapı-İstanbul
Tel: (0212) 613 38 46 / Sertifika No: 45030

Eylül 2023, İstanbul

DERSAADET

MICHAEL ASDERIS

ALMANCADAN ÇEVİREN
ZEYNEP TAŞKIN

Aileme...

Üç bin yılın hesabını
Kendine vermeyi bilmeyen kimse
Zulmet ve cehalet içinde kalır,
Gününü gün etmeye çalışır.
Johann Wolfgang von Goethe
Doğu-Batı Divanı

Ben kendi geçmişimim.
Ona sahip değilim, oyum.
Jean-Paul Sartre
Varlık ve Hiçlik

Çünkü bir halk acı çektiğinde,
hasta bir insanda olduğu gibi akli ve
duyuları körelmez, hafızası diri kalır.
Ludwig Börne
Paris'ten Mektuplar

İçindekiler

SEDEF HAÇ	13
ARTIK HEPİMİZ KARDEŞİZ (1848-1910).....	22
Eski Yapılar.....	22
Bilinmeze Doğru.....	24
Varış.....	29
Modern Zamanlar	37
Arta'dan.....	41
...Tatavla'ya.....	46
Lüküs Hayat	52
Özgürlük, Eşitlik, Kardeşlik.....	59
Prinkipo'ya Yolculuk	65
Son Sığınak.....	72
Burjuvadan Vatandaşa.....	77
Osmanlı Bankası Baskını	83
Evlenmeye Direnen İki Kişi	88
Büyük Paskalya Bayramı.....	90
Bir Dönemin Sonu.....	98
SAVAŞLARIN GÖLGESİNDE.....	105
Karnaval.....	110
Kızıl Pazar.....	116
Savaş Zenginleri	123
Bir Kasırga Şehri Kasıp Kavuruyor.....	127
Yeni Bir Ad	138
En Son Umut Ölü.....	148
BURADA KALACAĞIZ (1923-1965).....	151
Diken Üstünde.....	151
Yeni Hukuk Sistemi.....	156

Buz Gibi Bir Gece	163
Sallantılı 30'lar.....	166
Rahatlamak.....	178
Kim Türkçe Konuşuyor?.....	182
Déjà-vu.....	186
Boğaz'da bir ziyaret yeri.....	193
Hacıyatmazlar	198
İsveç Pazarı.....	205
Pandora'nın Kutusu	209
Ölüm Korkusu.....	218
Kalmak mı gitmek mi?	230
Nahide Hanım.....	242
Feriköy'deki İlkokul.....	250
Keğam Kerovpyan	258
Sankt Georg Avusturya Lisesi	270
Kanlı Noel.....	278
Mengene İçinde.....	288
Bir Bavul ve 200 Lira.....	299
Yeniden Bilinmeze Doğru	310
HAYAT DEVAM EDİYOR.....	317
Bir Başka Ülkede	317
Ziyaretçi.....	324
Teşekkürler.....	331
Aile tablosu.....	332

SEDEF HAÇ

Bugün güneş göründü, havalar ısınmaya başladı. Nihayet yaz yaklaşıyor. Her yıl özlemle beklediğim günlerden biri. Fakat bu kez, yani 2004 Martının sonunda, hiçbir şey artık eskisi gibi değil. Birkaç gün önce annem öldü. Dul bir kadındı ve on yıldan fazladır yalnız yaşıyordu. İlk sarsıntıyı ve ağır yası atlattıktan sonra Frankfurt şehrinde, Main kenarındaki evine gidiyorum. Yarın evleri boşaltan bir şirket gelecek; benim için önemli olan şeyleri önceden şahsen almak istiyorum. Kendime saklamak istediklerim fazla değil. Burada değerli mobilyalar, sanat eserleri, özel halılar veya tablolar yok. Burası bir banka memuruyla vasıfsız bir işçinin yuvasıydı.

Evin kapısını açıyor ve duraklıyorum. İçeri girmek zor geliyor. Annem olmadan, bu terk edilmiş evde olmak acımı derinleştiriyor. Burada çok da uzun kalmak istemiyorum, almak istediklerimi çabucak bir koliye dolduruyorum. Eski dokümanlar, annem ve babamın eski pasaportları ve birkaç tane fotoğraf. Ayrıca küçük bir vazo ve annemin en sevdiği kuzeni Keğam'ın seneler önce Frankfurt'tan hediye getirdiği duvar tabağı, o kadar. Bir de otuz seneden fazladır kapının girişinde asılı, evden eve taşına taşına aşınmış, kenarları yıpranmış sedef haç geliyor benimle. On santim büyüklüğünde, ahşap çerçeve içinde fildişi İsa figürlü sedef haç.

Koliyi arabaya yerleştirip Taunus bölgesindeki Kronberg'e doğru yola çıkıyorum. Orada annemin son dönemde tedavi gördüğü kliniğe gideceğim. Bazı evrak işlerinin ta-

mamlanması ve özel eşyalarının alınması gerekiyor. Ayrıca son güne kadar annemle canı gönülden ilgilenen doktora teşekkür etmek istiyorum. Kendisiyle biraz sohbet ettikten sonra tam veda edecekken aniden:

“Size kişisel bir şey sorabilir miyim” diyor.

“Tabii” diye cevap veriyorum gülerek.

“Soyadınız nereden geliyor?”

“Atalarım Yunan” diyorum.

Merakı artıyor. Yüzünden anlaşılıyor.

“O harika adalardan mısınız, yoksa Atina’dan mı?”

“Hayır, ben İstanbul’da doğdum.”

Ve yüzü aydınlanıyor. Neredeyse ışıldıyor.

“İstanbul! Muhteşem bir şehir. Kısa bir süre önce gittim ve çok beğendim. Avrupa’dan Asya’ya ve Asya’dan Avrupa’ya Boğaz’dan bakış, iki kıtayı birleştiren, geceleri ışıklandırılmış büyük köprüler muhteşem. Özellikle de Ayasofya’nın kubbesi. Bu yapının içerisinden yansıyan yücelik, çok etkileyici. Modern ve ilerici bir sanat çevresi var. Böyle bir şehirde doğduğunuz için sizi yalnızca kutlayabilirim. Herhalde babanız diplomattı ve siz doğduğunuzda aileniz İstanbul’da yaşıyordu.”

“Hayır, babam da orada doğmuştu, annem de, büyükbabam, dedem ve diğer atalarım da.”

“Peki şimdi neden Almanya’dasınız?”

“Babam Yunanistan vatandaşı olduğundan sınır dışı edilmiş. İlkokuldan sonra İstanbul’da Avusturya Lisesi’ne gittiğim için iyi Almanca konuşuyordum, ailem de bu yüzden Almanya’ya gelmeye karar vermiş.”

“O zaman Türkleri pek sevmiyorsunuzdur?”

“Birçok Türkle çok iyi anlaşıyorum, ama bazı Yunanlarla o kadar iyi anlaşamıyorum” diyorum dostça.

Merakı ve coşkusu kısa sürede yok oluyor. Yüzünde şaşkınlık belirmeye başlıyor.

“Gerçekten kafam karıştı. Bu durumda siz ne Türk’sünüz ne de Yunan, öyle mi?”

Buna benzer sohbetleri daha önce de o kadar çok yaşadım ki, şimdi konuyu daha fazla derinleştirmek istemiyorum. Zira ailem hakkında ne kadar çok şey anlatırsam, kafası bir o kadar çok karışacak. Bir anlamda böyle düşünmekte haklı. Ben kesinlikle Türk değilim, ama Almanya’da Yunan dendiğinde genellikle akla gelen resme de uymuyorum.

Doktora veda edip otoparka gidiyorum. Arabanın kapısını açtığımda gözüm kolideki eşyaların üzerinde duran sedef haça takılıyor. Aniden İstanbul’daki eski evimizi hatırladığımı hissediyorum. Bu haç orada kapının üzerinde asılıydı. Bu, o evden geriye kalan tek şey ve birdenbire gözümü geçmiş zamanla bağ kuran bir yadigar gibi geliyor.

Aklıma doktorla yarıda kestiğim konuşma geliyor tekrar ve bir kez daha kökenimi birkaç cümleyle açıklayamayacağımı anlıyorum. Anlatmaya başladığımda ortaya yeni sorular çıkıyor, onları da ancak daha ayrıntılı bilgiler ve açıklamalarla yanıtlayabiliyorum. En iyisi, cevap için aile ağacıma başvurmak. Aile ağacımızı 19. yüzyıl ortalarına kadar çıkardım. Etnik kimlik, din ve uyruk gibi özellikleri farklı renkler, desenler ve şekillerle belirttim. Babamın tarafı son derece homojen. O koldan atalarımın hepsi Rum Ortodoks. Aralarındaki tek fark uyrukları. Bazıları Yunan, bazıları da başta Osmanlı sonra da Türk vatandaşymış. O zamanlar bu alışılmamış bir şey değildi.

Annemin ailesine baktığımızda ise tamamen farklı bir manzarayla karşı karşıya kalıyoruz. O taraf çok daha renk-

li. Tabloda¹ kullandığım tüm renkler, şekiller sanki gelişigüzel yan yana gelmiş gibi. Ermeniler, devrin Avusturya-Macaristan topraklarından gelen İtalyanlar, Yunanlar ve Bulgarlar mevcut. Ailedeki Katoliklerin bir kısmı Latin (Roma) Katoliği, bir kısmı Yunan Katoliği, ayrıca Ermeni Apostolik ve Rum Ortodokslar da var. Kimileri İtalyan tebaası, kimileri Osmanlı veya Türk. Annemin ayrıca Yunan vatandaşlığı da vardı. Epeyce karışık bir durum.

Ailenin iki kolunun da İstanbul için oldukça tipik olduğunu pek çok kez duymuşumdur. Bu bileşimin Bizanslı olduğunu söyleyenler de oldu. Bunu teyit etme imkânım olmadı tabii. Eski zamanlarda bu tür karma kimliklerin olağan olduğunu söylemek daha doğru olur. Yunan, Ermeni ve İtalyan atalarım, 19. yüzyılın ikinci yarısından Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu 1923 yılına kadar İstanbul'un nüfusunun bazen yarısından fazlasını bazen de yarısından azını oluşturmuş insanlardı.²

Bu kitabın konusu işte bu insanlar. İstanbul'un güzelliğini anlatan kitaplardan biri değil bu. Onlardan çok var, iyisi kötüsü, eskisi yenisi. Şehrin tüm yüzlerini anlatan bir kitap da değil. Tek bir kitap bunu yapmaya yetmezdi, bu şehrin birçok yüzü var. Bu hikâyede ailemin dört kuşak geçişini ve yazgısını anlatıyorum. Hikâyeye konu olan insanların büyük çoğunluğu, ne siyasî olarak faaldi ne de entelektüel veya varlıklıydı. Zanaatkâr, tüccar veya ev kadınıydılar ve hayatlarının çevrelerindeki benzer ailelerin

1 Bkz. s. 332-34

2 İlhan Tekeli, "Modernleşme Sürecinde İstanbul'un Nüfus Dinamikleri Nasıl Değerlendirmeli?", Murat Güvenç (der.), *Eski İstanbullular, Yeni İstanbullular* (İstanbul: Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, 2009) içinde, s. 11-34, burada s. 20.

hayatlarından bir farkı yoktu. O nedenle de anlatıdaki bu kişilerin deneyimleri İstanbul'daki benzer ailelerinin deneyimleriyle eşitir. Yaşadıkları, kuşaklar boyunca kolektif hafızalarını şekillendirdi. Ailemin evindeki küçük sedef haç benim için bu toplumun bir simgesidir. Bu haç, Bizans zamanından beri İstanbul'un bir parçası olmuştur.

Bu topraklarda, Yunanca konuşanlar, Yunan vatandaşı olsalar dahi, kendilerine *Elinnas* değil, *Romyos*³ derlerdi. Romyos, Romalı demektir, Doğu Roma İmparatorluğu veya Bizans halkının soyundan olmak demektir. Osmanlı İmparatorluğu'nda da bu topluluk böyle adlandırılırdı. Türkçeye ise bu sözcük *Rum* olarak geçmiştir.

Bu kitabın ilk iki bölümü, 19. yüzyıl ortalarından Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna kadar olan dönemi kapsıyor. Konumuz olan insanlar o dönemde, Osmanlı İmparatorluğu ile güney Avrupa'da kurulan yeni ulus devletler arasındaki gerilim hattında bulunuyorlardı. Yalnızca bir imparatorluğun başkentinde değil, uzun süre dünya siyasetinin de merkezinde olan bir şehirde yaşıyorlardı. Üstelik, 20. yüzyılın başında, günümüz Türkiye'si'nde bulunan bölgelerde yaşayan takriben 2,5 milyon Yunan, Ermeni, Süryani öldürülmüş, sürülmüş, yerinden edilmiş veya mübadele edilmiş olmasına karşın, İstanbul gayrimüslimleri bu demografik değişimin büyük ölçüde dışında kalmıştı.⁴

3 Romyos'un çoğulu "Romyi"dir, kadınlar içinse "Romya" kullanılır.

4 Eric Jan Zürcher, "The Late Ottoman Empire as laboratory of demographic engineering", *Il Mestiere di Storico* 10/1 (2009) içinde, s. 7-18. www.academia.edu/5726057/The_late_Ottoman_Empire_as_laboratory_of_demographic_engineering [Son Erişim: 29.07.2023].